

Les falles i la política: entre el valencianisme i el poder. 1a part (1850-1962)

Rafa Tortosa

El poder polític sempre ha volgut controlar les falles. Bé per les crítiques que es vertien des dels cadafals, bé per fer-les servir de altaveu dels missatges d'una banda o altra de l'arc polític, o bé directament per fer-les callar a base de subvencions. El present estudi -del que podeu llegir la primera part- analitza les conseqüències d'esta influència

«Era eminentment literari, fugí de ficar-se en política... i la política el va matar»¹. El mestre Enric Soler i Godes descrivia així el periòdic *La Donsayna, col·lecció de música alegre i divertida en solfa valenciana*, una iniciativa de Josep Bernat i Baldoví i de Josep Maria Bonilla ajudats per Pasqual Pérez. La primera edició eixia el primer de desembre de 1844 i és, junt *El Mole*, una de les primeres manifestacions literàries en forma de periòdic de la Renaixença valenciana.

Esta inicial cita ens serveix per establir el punt de partida de diverses manifestacions ocorregudes a mitjan del segle XIX al territori valencià. La Renaixença Valenciana és la manifestació més important, doncs hi ha una important iniciativa de recuperació de la llengua dels valencians, amb un moviment dirigit principalment per la societat *Lo Rat Penat*. Esta iniciativa està influenciada per l'aparició, també durant aquella època, del imaginari de la identitat dels valencians gràcies als escriptors romàntics de l'època. A més a més, les dècades centrals del dènou comporten el naixement de les Falles actuals, amb

la presència de notícies als periòdics, l'evolució de la foguera simple a la foguera monumental —*vulgo falla*— i la important aparició del llibret de falla, que en conseqüència, és quan naix la falla moderna².

Des d'aleshores, les falles i el valencianisme confluiran en un mateix camí on un dels seus principals companys de trajecte serà la política, doncs estaran influenciats en totes les parades de la història dels valencians. Certament, com veurem, fins l'arribada del segle XX, el seu trajecte serà en paral·lel, a una època embrionària tant de les falles com del valencianisme. La política, tant l'establida al poder com pels distints corrents existents, influirà el seu esdevindre tant per la seua afecció o pel seu rebuig així com a l'inrevés, doncs quan les falles i el valencianisme han fugit de ficar-se en política, la política els ha "matat".

Amb el present assaig plantegem la relació entre les falles i la política, basada principalment en el control des de quotes de poder. A este inevitable enllaç cal afegir el valencianisme —tant el cultural, el temperamental, i evidentment, el polític—, que al llarg

¹ El 13 de setembre de 1934, el mestre Enric Soler i Godes iniciava una sèrie de nou articles sobre la Renaixença a València al setmanari *El Mirador*. En este cas, el text s'extrau del número 315 de 24 de febrer de 1935.

² "Humor i sàtira en els papers fallers", *Levante*, 1956 aparegut en Fuster (1992:76).

de la seua història, ha estat una batalla on les falles han estat al conflicte.

Agafen les paraules de Francisco Pérez Puche per fer una síntesi d'esta relació, basant les falles com una comunitat humana en actiu, estes «han sido siempre tentadoras para el poder, que no se ha mostrado remiso a utilizarlas, precisamente. Claro está que los métodos no han sido siempre los mismos: el ordenancismo inicial, la directa intervención primera, irá siempre sustituida paulatinamente por otros sistemas más “adecuados” al momento hasta alcanzar grados de muy alta manipulación, mediatización o dirigismo. Las fallas de bases, las comisiones anónimas, quizá no hayan apreciado en sus carnes el fenómeno... Pero de la observación general del período que estamos considerando [1939-1975] se desprende, con bastante claridad, que la fiesta fallera, en su cúspide, en sus entresijos, ha sido un objeto maleable —y no sabemos si decir que maleado— del que se ha servido el poder de cada instante para defender sus intereses» (Pérez Puche – Lladró, 1978: 9).

L'inici de l'imaginari valencià, la renaixença i les falles modernes (1850-1900)

El 1849, el xatívi Vicent Boix Ricarte publicava el *Manual del Viagero y guia de los forasteros en Valencia*, mentre que el 1867 veia la llum la llegenda històrica *Omm-Al-Kiram o La expulsión de los moriscos*. En ambdues publicacions descrivia les Falles com una festivitat de la vespra de sant Josep dins d'unes narracions descriptives de la història i les costums valencianes. Estes narracions, aparegudes a un munt de publicacions, li han servit al cronista oficial de la ciutat de València a ser considerat com l'historiador que marca un punt d'inflexió en el discurs d'identitat col·lectiva dels valencians. Com diu Josep Ramon Segarra, el conjunt de la seua obra «va posar en circulació una sèrie de referents que estarien en

la base de la Renaixença valenciana i que, en avant, no han pogut ser passats per alt en la cultura regionalista. La imaginació de la identitat valenciana que resulta de l'obra de Boix es fonamenta en un repertori de caràcter històric compost, entre altres, per tres elements bàsics. En primer lloc, la figura èpica del rei Jaume I, en la doble vessant d'heroi conqueridor i de pare fundador del poble valencià; en segon lloc, la revolta de les Germanies com a aixecament popular contra l'absolutisme estrangeritzant de Carles I; i, finalment, els furs, interpretats en clau liberal com a sàvia constitució, garant de les llibertats i de les institucions del Regne, l'abolició dels quals el 1707 marcaria la decadència dels valencians» (2006: 189).

Imatge

Retrat de Vicente.
BIBLIOTECA
MUSEU VÍCTOR
BALAGUER.

L'historiador, una de les principals figures del magma romàntic del liberalisme junt Balaguer i d'acord amb una tradició anticentralista, va configurar estes premisses que serviren com a base de la identitat col·lectiva, una reconstrucció a partir de la història, un patriotisme que donés un sentit ordenat a la participació política en els espais locals i provincials com a alternativa a l'autoritarisme estatalista dels moderats en el poder (Segarra, 2006: 196). Cal dir, però, que tota esta

narració, amb la davallada del poble valencià d'acord la posterior annexió a Castella, l'absolutisme monàrquic, i sobretot, la desfeta de la Guerra de Successió, no tenia per objectiu marcar distàncies entre una història pròpia i una història espanyola diferent sinó tot el contrari, es tractava de fer-les convergir i identificar-les de tal manera que resultaren indestriables (Archilés, 2007a: 512).

A més de Vicent Boix, també caldria destacar la llavor dels lliberals progressistes Vicent Salvà, Josep Maria Bonilla o Pasqual Pérez, doncs les seues activitats van anar molt més enllà de l'estricta producció poètica i l'activisme polític va ser un dels trets més definidors del grup, reivindicant aspectes culturals i particularistes valencians, i sempre sota una interrelació amb el patriotisme espanyol (Archilés – Martí, 2001: 162). Com hem vist a l'inici d'este assaig, el noms d'algunes persones van estar vinculats a la publicació dels primers periòdics escrits en valencià, i que eren un instrument per la difusió del liberalisme. El seu to satíric i crític enllaça perfectament amb les Falles que s'inicien en aquella època, doncs estos noms també estigueren darrere de molts dels versos i llibrets explicatius, els quals apareixen a mitjans del segle XIX. Respecte a la figura de Josep Bernat i Baldoví, la qual és important per ser el primer autor d'un llibret de falla, no ho serà tant en la reconstrucció de la identitat dels valencians i ni en la Renaixença valenciana, almenys no sembla que haja estat, en cap moment, un dels pilars fonamentals³.

Establerta una configuració inicial de la identitat valenciana calia promocionarla⁴. I esta fou l'empresa de la Renaixença, contribuir en l'elaboració d'una

³ Podeu consultar el treball de Vicent Simbor (2002) sobre Josep Bernat i Baldoví i la renaixença on explica ben bé la posició política i literària de l'escriptor suecà en aquella època.

⁴ Als següents paràgrafs intenten exposar conceptes importants per entendre el paral·lelisme entre les falles, el valencianisme i la societat política del moment. Sobre la Renaixença es poden consultar interesantíssims i complets treballs. Per a este assaig hem seguit, principalment, a Ferran Archilés i Rafael Roca.

narrativa de la identitat valenciana contemporània, i com diu Ferran Archilés «calia aportar materials i iniciar una tasca de (re)construcció de la identitat pròpia. Es tractava d'inventar una tradició, per utilitzar l'expressió inevitable, d'imaginació de la regió. I d'aquesta labor no parteix un camí unidireccional, que hauria de conduir indefectiblement a l'adopció d'un plantejament nacional alternatiu a l'espanyol. La Renaixença al País Valencià va servir, sens dubte, per a introduir una tensió, per a plantejar una redefinició dels àmbits identitaris que podien esdevenir potencialment conflictius o simplement plurals, tot i que subordinats al nacional espanyol» (2007a: 498).

El moviment de la Renaixença va atorgar a la llengua pròpia la centralitat en la definició de la identitat valenciana. El valencià, que va estar el vehicle per al conreu literari, va passar a ocupar un pes simbòlic capital (Archilés, 2007a: 510).

Dins de la Renaixença cal considerar dues figures per damunt de tot: Constantí Llombart i Teodor Llorente, doncs seran les figures destacades de dos corrents amb tarannàs i pensaments diferents però que, en tot moment, tindran clar la importància de la llengua en esta construcció identitària dels valencians. Així, Llombart afirmava el 1887 a un assaig d'ortografia que:

«Más no es asunto baladí el cultivo de nuestra lengua; en ella está como encarnado el espíritu de un gran pueblo, y siendo el primero de los elementos que constituyen la existencia esencial y característica de cualquier país, es un deber principal, una sagrada obligación la que todos tenemos de conservar y perfeccionar el materno idioma, inapreciable herencia que nos legaron nuestros venerables antepasados»⁵.

⁵ Ferran Archilés pren la cita de CLIMENT MARTÍNEZ, J. D. (2003): L'interés per la llengua dels valencians (segles XV-XIX), Consell Valencià de Cultura, València, p. 284.

Imatge

Retrat de Teodor Llorente i Olivares de Josep Gastaldi i Bo, 1872.

Constantí Llombart va liderar el grup dels poetes d'espardenya, aquell caracteritzat per una producció literal més quotidiana i popular, com poguera ser la premsa satírica i el sainet. Llombart inicialment es mostrà radical-progressista i després republicà amb una defensa de la descentralització política, on este moviment estaria construït per la xicoteta burgesia valenciana (Villena, 2014). Teodor Llorente, amb un perfil polític més conservador, considerà que la millor manera de canalitzar i de fer fecunda la Renaixença consistia a mantindre-la en un terreny apolític, exclusivament literari (Roca: 2007: 422). Fou qui liderà el sector amb un tarannà més culte, l'anomenat poetes de guant.

la relació entre el valencianisme, la societat —civil i política— i les falles, com veurem més avant.

Imatge

Retrat de Constantí Llombart. Obra d'Ignasi Pinazo.

Aleshores, es podria afirmar que Llombart i Llorente, amb les diferències que els va caracteritzar, va contribuir a la construcció de la identitat regional valenciana, entesa com un artefacte, com una construcció de naturalesa cultural (Archilés, 2007a: 494 i 509). Una de les claus per esta construcció identitària fou la fundació, el 1878, de Lo Rat Penat, la «societat d'amadors de les glories de València i son antic Regne», doncs va exercir una tasca fonamental a l'hora de recuperar, fixar i inventar el patrimoni artístic i històric valencià. A més a més, ha estat una destacada institució per entendre

Lo Rat Penat, a banda del conreu de la llengua pels seus membres —el quals no van negar en cap moment la unitat de la llengua sinó la van reafirmar⁶—, desplegaron una intensa tasca excursionista, que contribuï a definir el paisatge valencià com a peça central de la seua imaginació simbòlica de la identitat valenciana (Archilés, 2007a: 513). I des d'esta fixació del paisatge i el patrimoni és com s'intenta fixar l'àmbit geogràfic de esta imaginada regió —amb l'aglutinació de les províncies de Castelló, València i Alacant—, i donar-li un sentit d'identitat territorial que mantinguera la continuïtat temporal, històrica (Archilés, 2007a: 514). A esta configuració geogràfica, els renaixentistes van establir un imaginari de la identitat valenciana basat en un món agrari —cal recordar que el procés va coincidir amb la primera fase de l'arrancada econòmica valenciana, basada en una dinàmica agricultura d'exportació—, centrat principalment en l'horta de València, el que A. Piqueras (1996) denomina «la identitat valenciana central».

⁶ De fet, esta identitat regional valenciana primigènia, com diu Juan Carlos Colomer, «no era anticatalana, doncs era patent la seua admiració i respecte cap al català i Catalunya fins el punt que el reconeixement de la unitat de la llengua era una premissa indispensable per als pertanyents a este món cultural» (2012: 384).

Este darrer fet és important, doncs la identitat valenciana és configurada i promocionada d'acord amb les costums, tradicions i pensaments del hinterland de València, i que com diu Alfons Cucó, «el que habitualment denominen Renaixença és un producte gairebé exclusiu de València o, com a màxim, de les comarques que envolten la ciutat» (1989: 112). Esta representació de la identitat dels valencians fou assumida i promoguda pels diferents sectors polítics, tant pels sectors conservadors com pels progressistes de la Renaixença, i àmpliament assumit pel republicanisme blasquista, moviment amb gran capacitat de mobilització social (García Carrión, 2014: 102).

Esta configuració identitària amb l'entorn de l'horta, les tasques agràries, les vestimentes de l'època o les festivitats del calendari seran motiu central de les produccions artístiques i literàries. La pintura costumista i de gènere, el teatre popular o les novel·les —sobretot de Blasco Ibáñez— a més de la creació de la Fira de Juliol del 1871 o les Falles tindran una forta penetració dins de la societat valenciana, i que, tot plegat, refermen els valors identitaris valencians i espanyols sense que aquests entren en conflictes entre ells (Villena, 2014).

En definitiva, a la finalització del segle XIX es va arribar a construir una identitat valenciana entesa en termes etnoculturals, on es va fer una a revaloració del valencià en un tòtem d'identificació simbòlica i es va definir un àmbit simbòlic valencià caracteritzat per una identitat històrica, en què s'exaltava l'etapa medieval com a període “daurat”; una concepció del territori, amb la suma fraternal de les tres províncies de Castelló, de València i d'Alacant; la idealització d'un patrimoni tangible —arqueològic— o intangible —el paisatge de l'horta i la barraca com a prototípics— i una autoimatge molt estatitzada (Archilés, 2007b: 95 i 145).

En tot este procés de configuració de la identitat dels valencians conviuen les Falles, un festeig que també gaudirà d'un propi procés configuratiu cap erigir-se en festa gran. I clar, les Falles han estat influenciades per este procés identitari així com la certa convulsió política viscuda en la segona part del segle XIX. El valencianisme emergent i les Falles segueixen uns camins paral·lels fins que es creuran a les darreries del segle quan la societat Lo Rat Penat crea el 1895 els premis a les millors falles.

Abans d'este encreuament les Falles, els seus cadafals, reflecten la convulsió política viscuda a la ciutat de València, amb crítiques, principalment, de caràcter anticentralista amb el seu rebuig al sistema de Restauració borbònica i en les seues denúncies àcides del desgovern, de les desigualtats socials, de la corrupció política, de la política espanyola a Cuba, del poder de l'església, del caciquisme o de les mancances de la política municipal. L'elecció de les temàtiques està condicionada pel pensament polític dels promotors dels cadafals fallers, uns veïns del barri de distintes classes socials on predominava la xicoteta burgesia. Esta evidència és important doncs assistim, com denomina Antonio Ariño, a l'època de la falla Política⁷. Apart de la possible crítica política apareguda als cadafals fallers, també es feia ressò d'este joc polític el dia de la cremà, atès que algunes d'aquelles falles plantades durant les monarquies alfonsines, van arribar a cremar-se amb el so de la Marsellesa i l'himne republicà de Riego, acabant sovint en manifestacions i protestes populars que solien ser reprimides per la Guàrdia civil, com va passar el 1895 (Patraix, 2013). Cal observar com les falles començaven a tindre identitat, doncs van ser motiu de suspensió el 1896 al·legant un estat d'excepció

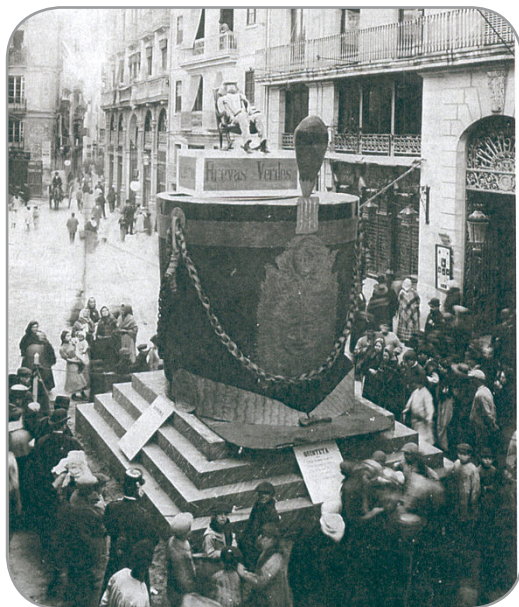
⁷ El període de la falla política es produïx entre 1890 i 1900, encara que des de 1871 existeix ja un gran percentatge de falles amb crítiques polítiques. Cal destacar tres grans grups: crítica a la política colonial, crítica al sistema polític de la Restauració i la crítica a la política local. Podeu consultar A. Ariño (1990b:127-132).

existent però que va estar condicionat per altercats, diguem-ne, polítics:

«Por orden del capitán general se ha suspendido la celebración de las tradicionales Fallas, autos de fe, que desde muy antiguo se queman en las calles y plazas la víspera de San José. La medida tiende a evitar que se altere el orden, como ocurrió el pasado año, cuando unos chiquillos cogieron varios peles que representaban personajes políticos, paseándolos por las calles y quemándolos después [...]. Se cree que el estado de guerra no se levantará hasta pasadas las fiestas de San José»⁸.

Imatge

Falla de la plaça de La Pelota, any 1898. ARXIU M. SANCHIS

L'elecció de temàtiques amb continguts de crítica social, moral i política van començar a resultar ja molt incòmodes per al poder. Així que va començar un interès en limitar-les i de posar-hi entrebancs de totes les maneres possibles per part de les classes dominants (Patraix, 2014). Tot esdevé, principalment, d'acord amb el canvi d'intencions de la burgesia, doncs deixa de ser revolucionària perquè ja ha assolit el poder polític, i que es llança a consolidar les seues estructures polítiques de poder i a estendre la seua hegemonia social. Resseguint a Lluís Patraix, ens afirma que «per aquest motiu, i com un primer

pas, la censura comença a produir-se sobre les manifestacions de cultura genuïnament populars que es feien fóra de la seua influència i control, com ara les falles, per després, i com a segon pas, intentar suplantar-les per altres semblants però introduïdes per ells, per tal d'aconseguir la seua "domesticació" i servilisme als seus interessos» (2013). Des de l'ajuntament es va començar a practicar la censura prèvia, la qual obligava a reformar projectes, enfoscant-los i tornant-los completament intel·ligible, o filtrava i decantava els temes en una determinada direcció. Com diu Ariño, *«las fallas eran una fiesta marginal al poder, una práctica simbólica sospechosa y peligrosa, que debía ser sometida a vigilancia y control»* (1992b: 84). El 1851, la premsa recollia esta acció:

«Costumbres populares. Las hogueras (falles) con que se celebra la víspera de San José en la ciudad de Valencia, han tenido que sufrir este año, según dicen de aquella capital, la previa censura de la autoridad, a causa sin duda de las escandalosas escenas quemadas en los últimos años, que puede decirse eran el polo opuesto de la moral en acción. Esta precaución disminuyó su número el día 18; pero en algunas de ellas aún se observaba cierta tendencia anti-conyugal que los versos más o menos malos del tablado, o los comentarios del vulgo se encargaban de explicar. En la calle de San Narciso se quemó una que representaba un labrador y una nodriza. En la plaza de San Francisco hubo otra que entretuvo todo el día a los curiosos; representaba un matrimonio malavenido, y estaba compuesto de dos grupos bastante bien arreglados. Por la noche se amenizó el auto de fe con algunas piezas que tocó una música militar»⁹.

Evidentment, el ban de l'alcalde de València, el Baró de Santa Bàrbara, en cap moment fa una referència

8 La Correspondencia de España, 16 de març de 1896.

9 La España, 22 de març de 1851.

directa a esta censura i es centra en l'exclusivitat de permetre o no l'erecció de les fogueres:

«Hay costumbres que suelen convertirse en abusos perjudiciales, y entre ellas la de encender hogueras en la noche vispera a de San José, ha llamado muy particularmente mi atención, tanto por los perjuicios que irremisiblemente han de seguirse a los edificios que con tanta gloria de Valencia, como de sus moradores, se están embelleciendo; y al paso que se halla dispuesta mi autoridad a conceder los permisos que, no estando en contraposición con lo establecido en el bando general de buen gobierno se soliciten por personas responsables, ordeno y mando:

Artículo único. Se prohíbe encender hogueras de cualquier clase que fuesen, en las calles y plaza de esta capital, sin expreso permiso de mi autoridad.

Los contraventores, sus padres, parientes o encargados, serán responsables de la falta de cumplimiento, incurriendo en las penas que, según circunstancias, tenga a bien imponer.

Valencia, 16 de Marzo de 1851»¹⁰.

El filtre de l'autorització sembla que no tenia el seu efecte de control, i pesar que els promotors fallers sol·licitaven el permís, es seguia gaudint de temàtiques i crítiques censurables als ulls de les autoritats. Així que decidiren arbitrar-les amb uns impostos desmesurats. L'any 1872 es va començar a reglamentar un impost de 10 pessetes a qui volguera plantar una falla, en un intent evident d'ofegar econòmicament als seus promotors, xifra que va anar augmentant any rere any fins a arribar a ser de 60 pessetes en 1885, una quantitat difícilment assumible per les economies populars

¹⁰ Citat en l'article de J. de Fenollar: "Nuestras típicas fallas no tienen un origen muy remoto", Las Provincias, 15 de març de 1931.

d'aleshores (Patraix, 2014). El 1884, el periòdic La Época es feia ressò d'estos arbitris i feia una crítica de la situació establerta per l'ajuntament:

«Por otra parte, desde hace pocos años decae la fiesta tradicional de las fallas: este año sólo se han levantado cuatro de esos cadalsos en donde la justicia popular condena al fuego a los grotescos personajes en los que simboliza los vicios, extravíos y ridiculeces que más llaman su atención. El Ayuntamiento contribuye a que se abandone ese espectáculo tan característico de Valencia, gravándolo con un fuerte impuesto. Nuestros cultos ediles no quieren que se divierta el pueblo con arreglo a los antiguos usos. Los parece cursi todo lo que no lleve el sello de la moda parisién»¹¹.

Esta forta pressió dels arbitris municipals va fer que el 1886 no es plantara cap falla dins de la ciutat. Las Provincias, el dia 17 de març, feia crítica d'este fet «*Todas las tradiciones Populares se van desvaneciendo a medida que el Ayuntamiento va estableciendo arbitrios. ¡Son muy valencianos nuestros ediles!*»¹². Esta pressió de l'opinió pública a més del desig de festa de les classes populars, va fer que l'autoritat municipal fera una reducció substancial del impost. Així és que el 1887 es plantaren 29 falles (Ariño, 1990a:103).

Esta forma de controlar les falles, com hem vist, va causar un debat en la societat que la premsa el va recollir amb opinions crítiques dirigides cap a l'autoritat. Així és que, al llarg dels huitanta del segle XIX, trobaren una barreja de crítiques i propostes de reconducció de les Falles. La més significativa és la Teodor Llorente (que va signar sota el pseudònim de Valentino), publicada el 1883 a Las Provincias, publicació de la qual era el director. D'acord amb el seu perfil de burgés conservador, després de criticar les accions del govern municipal

¹¹ La Época, 23 de març de 1884.

¹² Citat en Ariño (1990a: 102).

Imatge

Falla de Russafa,
1901. FOTO D.
TREGOU – ARXIU
M. SANCHIS

—«los enemigos de estas antiguallas se proclaman muy amantes del pueblo» —, *proposa que «en vez de matar las fallas indirectamente, elevando la cuota de la licencia, consignaría cien duros, bien poca cosa para las arcas municipales, y ofrecería un premio de mil reales a la que más se distinguiese por lo ingenioso del pensamiento y lo artístico de su ejecución, y dos de quinientos a las que siguiesen en mérito; y es seguro que por el aliciente del premio y el puntillo de ganarlo, tendríamos todos los años docenas de vistosas fallas, que no sólo servirían de gran diversión a los valencianos, sino que atraerían forasteros con la creciente fama de un espectáculo tan original. Recomiendo la idea a los entusiastas socios del Rat-Penat...»*¹³.

Tot este el conflicte, i d'acord amb les insinuacions aparegudes als anys huitanta, va desencadenar un punt d'inflexió en les Falles, centralitat en l'atorgament de premis a les millors falles. Com hem dit, *Lo Rat Penat* fou la primera institució en fer-ho i cal recordar, que la institució valencianista estava repleta de la burgesia local. Lluís Patraix afirma que «l'estratègia duta a terme, sota el pretext d'establir el "bon gust" a les sàtires falleres, n'era molt clara: el què pretenia realment era assimilar la festa mitjançant la seua institucionalització i buidatge dels seus continguts, tal com passava amb els carnivals, altra manifestació de cultura popular incòmoda per al poder» (2014). Esta idea, gràcies a la pressió de la premsa, fou institucionalitzada el 1901 amb les conseqüències de què les Falles passaren a ser planificades i passen a tindre una organització més centralitzada i jerarquitzada i, així, desapareixia l'espontaneïtat, la presència del foc com a element central, la sàtira i la crítica, la manca d'estructures centralitzades així com la diversió i l'entreteniment netament populars.

A més a més, les Falles començaren a impregnar-se de l'exaltació de la identitat valenciana, aquella que *Lo Rat Penat* —o la Renaixença o la burgesia local— estaven conreant, com hem indicat en anteriors paràgrafs. Amb la nova centúria, consolidat el nou model faller, els cadafals començaran a omplir-se de llauradores i símbols de l'horta així com tot tipus d'elements d'exaltació i personalitats de la *nova* identitat *patriòtica*. Estes noves temàtiques falleres, de tarannà apologetic¹⁴, desbancaran les referències polítiques, socials i anticlericals que havien estat mostrades les darreres dècades anteriors. No obstant això, l'esperit crític de bona part de les falles va perdurar, en major o menor grau, durant tot el primer terç del segle XX.

***El valencianisme polític.
El valencianisme
temperamental de les falles
(1900-1931)***

Encetada la nova centúria, el primari imaginari de la identitat dels valencians es desenvoluparà en un valencianisme temperamental conreat durant tot el segle xx, segons els factors polítics amb els quals conviu. D'este imaginari

¹³ Citat en Ariño (1990a: 108).

¹⁴ De fet, fins al final del segle XIX, a penes es trobem falles apologetiques. La primer referència la trobem el 1895 amb la famosa falla de la plaça de la Pelota dedicada a l'alcalde Reig (Ariño, 1992b:225).

identitari, però, naixerà un altre valencianisme: el polític, on el punt de partida és el discurs *De regionalisme i valenticultura* de Fausti Barbera a Lo Rat Penat l'any 1902¹⁵, tot dins d'un context de crisi del liberalisme i de la identitat nacional espanyola que li era associada. Seguirà, i amb més força, apostant com a nucli de la identitat la llengua dels valencians (Segarra, 2006: 203). Com diu Ferran Archilés, «aquest va assentar les bases perquè, al llarg de la segona i tercera dècada de segle, es consolidara un nacionalisme valencià. Seria tasca d'aquest nou valencianisme polític primer, i nacionalisme després, reinterpretar la identitat regional com a identitat nacional, o en tot cas en tensió amb la identitat nacional espanyola» (2007a: 517). Altra cita important serà la fundació de l'Assemblea Regionalista Valenciana el 1907.

També cal destacar l'augment d'activitat política als inicis dels anys vint amb l'inici de la dictadura de Primo de Rivera, doncs alguns valencianistes van acollir favorablement este cop dictatorial, tot entenent que representava un trencament amb el règim de la Restauració i podia suposar el fi del centralisme. En aquest marc hem de situar la formació d'Acció Valenciana el novembre de 1923 i l'elaboració d'un projecte de Mancomunitat Valenciana, que fou presentat per la Diputació de València el febrer de 1924. La dictadura, però, prompte va mostrar el seu caràcter centralista i uniformador (Garcia Carrión, 2015:69).

És evident que este valencianisme polític es basara en la configuració de la identitat regional valenciana, però cal dir que les altres forces polítiques valencianes —conservadores o blasquistes— també interioritzaren bona part del programa regionalista. A més a més, va permetre als republicans, que la identitat regional

arrelara en amplis sectors socials de les classes populars, que eren la seua base electoral (Archilés, 2007b:154). És interessant com el discurs de l'imaginari de la identitat valencià els va vindre com pa i mel als republicans, els quals promocionaran un imaginari costumista, amb el paisatge de l'horta i la ciutat de València, amb el clar exemple de obra literària Blasco Ibáñez o l'obra pictòrica de Sorolla. A estos exemples podem afegir altres manifestacions artístiques i culturals, com altres gèneres literaris, el teatre valencià —el sànet—, la música i el cine¹⁶, a més d'espais de socialització com una festa popular com les Falles, que van contribuir a consolidar i incrementar la construcció de la identitat regional valenciana. Una identitat regional que era assumida i interioritzada per una gran part de la població valenciana de manera que aquesta esdevenia la manera d'interpretar la seua identitat col·lectiva (Archilés, 2007a: 516). I no cal oblidar-se la importància d'un esdeveniment com va ser l'Exposició Regional del 1909 per a la fixació de la iconografia regional.

Davant esta configuració, la identitat regional valenciana i les Falles van anar guanyant terreny en la societat durant les primeres dècades del segle XX. Aleshores, cal insistir en la posició dels blasquisme, doncs fou la força política que més temps va governar l'Ajuntament de València durant el període estudiat: 1902-1910, 1916-1923 i 1931-1936. Com diem, encara que assumiren bona part de l'imaginari identitari de la regió valenciana, en cap moment es consideraren valencianistes sinó tot el contrari. Esta contrarietat ve configurada per diversos factors. El primer, és la qüestió de l'espai per conrear el valencianisme. Com diu

15 El discurs va ser pronunciat el 7 de desembre de 1902. A més, va ser publicat en 1910 en una edició comentada pel mateix autor, qui reivindicava la plurinacionalitat d'Espanya, defensava els usos públics i cultes del valencià, i demanava un autogovern per als valencians.

16 És interessant com l'anàlisi del mitjà cinematogràfic, clau per a la conformació d'una cultura de masses, ens pot proporcionar punts de reflexió interessants per a entendre com es va imaginar la identitat dels valencians al llarg del segle XX. Serà una constant a les produccions cinematogràfiques valencianes l'aparició de l'Albufera, el món de l'horta, dones amb el vestit regional, la ciutat de València, els poblats marítics, la música, el folklore, l'exaltació popular o la reivindicació de les festes i els costums valencians. Cal seguir l'interessant treball de Marta Garcia Carrión (2014:103-109).

Josep Andrés, «d'una banda, la ciutat de València havia de ser, veritablement, el cap i casal que articulés un país notablement desvertebrat. I, a la ciutat de València, al primer terç del segle XX, hi manaven els blasquistes. D'altra banda, si en cap lloc s'havia de trobar quelcom semblant a l'essència nacional valenciana era en el poble, infinitament menys contaminat per segles de "desnacionalització" del que ho estava aquella burgesia valenciana, que ni sabia ser burgesia ni sabia ser valenciana. I, entre les classes populars, almenys a les de la ciutat de València, també hi manaven els republicans. Uns republicans que, amb la seua visió estretament municipalista de la política que, quan no divagava per les altures del cosmopolitisme, era incapaç de veure més enllà de l'horta de Russafa» (2003:184). Un altre important factor fou el seu espanyolisme declarat, amb un discurs federalista i anticentralista amb elements secundaris com l'anticlericalisme o el populisme obrerista. I este posicionament enllaça amb un tercer factor com és l'oposició amb la Renaixença, atès que el blasquisme entén que fou una monopolització dels «felibres reaccionaris» de Llorente (Andrés, 2003:189). Este deslligament sobre la Renaixença va comportar oposar-se al conreu del valencià i a fer una escassa valoració de la història i cultura diferencial valenciana. En definitiva, com va dir Joan Fuster, «el blasquisme no arribà ni a ser regionalista, perquè ignorava la regió. Els tocs federals del seu programa mai no foren sentits amb excessiva sinceritat»¹⁷.

Les falles, pel seu caràcter de festa popular i el seu tarannà poc religiós, encaixen perfectament en l'ideal del blasquisme. De fet, quan la majoria republicana va controlar l'Ajuntament de València el 1902, van estar suprimides les subvencions a les festes religioses que tradicionalment sufragava el consistori. Aleshores, es

fomentaren les festes del Carnaval i la Fira de Juliol. La processó del Corpus, encara que en un primer moment no fou subvencionada, amb les pressions dels comerciants entra dins d'estes però amb la promoció de la part civil. Respecte a les Falles, el republicanisme entenia que calien ser estimulades mitjançant premis (Ariño, 1992b: 120-121) i que en poc de temps van desbancar del calendari festiu local a la resta de festes tradicionals —la Fira de juliol, el Carnaval, les Festes de Maig o el Corpus— i suposaren «el triomf de la celebració de la modernitat, de la ciutat de concepció burgesa, assentada sobre un conjunt de festeigs de caràcter marcadament popular i amb profundes arrels en la cultura popular d'Europa occidental (Hernández i Martí, 1996:40).

D'acord amb tot allò exposat, la consolidació de les Falles és evidenciada per la determinada forma d'entendre la identitat dels valencians, a un sentit de pertinença, més dictat pel temperament i la mentalitat col·lectiva que per formalitzacions ideològiques a l'ús. Tota esta descripció terminològica és, com apuntem anteriorment, el resultat del desenvolupament de l'imaginari identitari valencià: el valencianisme temperamental, que Antonio Ariño el definix com:

«La falla no és ja un ritus instrumental que gravita al voltant d'una significació transcendent, sinó que troba el seu sentit i raó de ser, per una part, en el joc satíric i l'afirmació de la identitat veïnal i, per l'altra, en l'expressió de la pertinença ètnica. La transitivitat simbòlica es resol en reflexivitat; el ritual faller del segle XX no celebra ja la vinculació amb un patronatge religiós, encara que aquest significat podia ser important per determinats grups socials, sinó que evoca la pertinença i adscripció de tots els valencians a una 'communitas' comuna, i expressa el valors d'atorgar-se a aquesta solidaritat primordial. A aquesta vivència, que es situa en un pla pre-polític, que imagina l'existència de lligams trans-socials

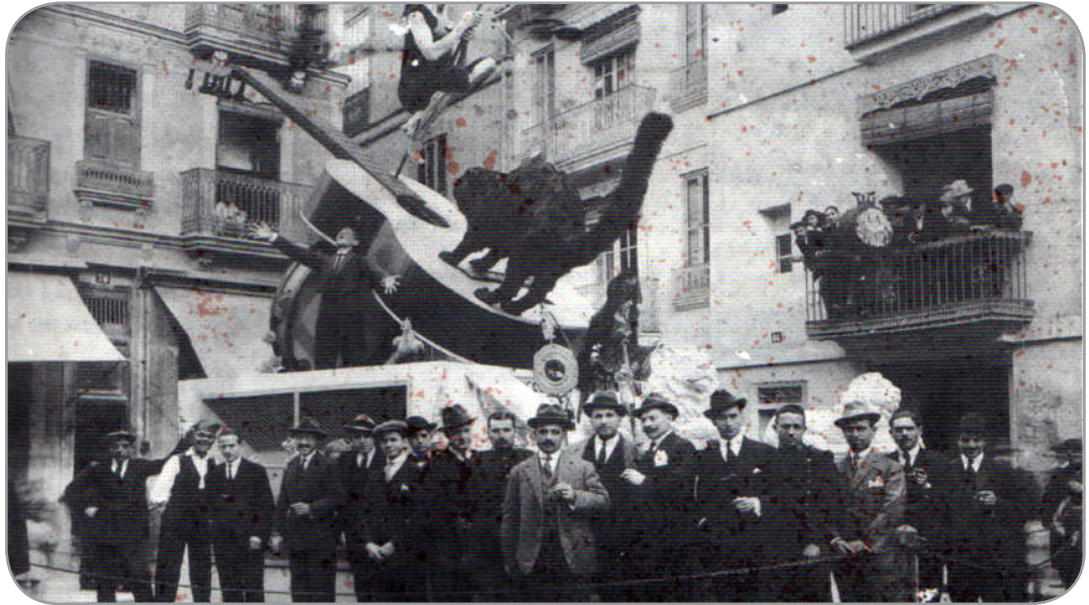
¹⁷ FUSTER, J. (1968): "Un país sense política", Serra d'Or citat en Josep Andrés (2003:179).

més decisius, autèntics i profunds que els vincles de l'estructura imperant, és el que hem denominat valencianisme temperamental» (1993:87).

segons la configuració política. Apart de les falles d'exaltació i apologia valenciana, es seguix gaudint de falles amb crítiques polítiques i de caràcter

Imatge

Falla Sagunt – Sant Guillem, 1921. ARXIU M. SANCHIS

Les falles conreen este valencianisme temperamental al primer terç del segle XX, des que es creen els premis a les millors falles, als quals es valora per damunt de tot el seu aspecte artístic deixant en un lloc secundari i retòric la crítica, la sàtira i la protesta. Aleshores, estem en l'època de la consolidació la falles apologetiques¹⁸, que no són més que uns cadafals que pràcticament s'obliden de la crítica i se centren exclusivament en l'exaltació i la lloança d'un personatge, d'una ciutat, d'un valor ètic/moral o d'algun producte comercial, i que en definitiva es glorificava la cultura, les tradicions i els personatges de la terra. Quasi sempre València era representada per una llauradora i considerada terra de l'art, pàtria de la independència i país de la festa (Castelló Lli, 2010:136 i 141).

A banda de la concessió dels premis a les millors falles, la relació de les falles i l'ajuntament em quant al control de la festa serà la censura. El consistori continuarà revisar els projectes dels cadafals fallers i censura temàtiques

social minvant les de tipus veïnal, les quals seran les més censurades doncs a l'autoritat li provocaven molts problemes; de fet foren pràcticament eradicades.

A la fi de l'època, a les portes de la instauració de la II República Espanyola, les falles es consoliden com a festa major, d'atracció turística gràcies, sobretot, a la Sociedad Valenciana de Fomento del Turismo i el Comité Central Fallero, entitats que van promocionar i, pot ser, organitzar la festa de forma autònoma sense la participació directa del consistori municipal. A més a més, la promoció de les Falles amb el tren faller (l'any 1927) i la conseqüent expansió de la festa a altres poblacions valencianes va convertir les Falles en la festa valenciana per excel·lència. Com diu Antoni Ariño, les falles van servir per fer «*pública fe*» de militància valencianista, doncs es van nodrir «*en las diversas fuentes del valencianismo cultural y político, también contó con su propio panteón de intercesores, con sus símbolos e imágenes y, por supuesto, con sus sacramentos. Pero, ante todo, debe resaltarse que la fiesta*

¹⁸ Podeu consultar l'assai "Falles apologetiques" de Joan Castelló (2010), qui fa un estudi exhaustiu d'este tipus de cadafal al llarg de la història de les Falles.

global funcionó como liturgia de la identidad colectiva [...] De este modo, Senyera e Himne eran a un tiempo los símbolos máximos de la identidad valenciana y de la liturgia fallera» (Ariño, 1992b: 35).

Per cloure l'anàlisi d'este període, és imprescindible citar la revista Pensat i Fet, doncs és una publicació, que com veurem més endavant, servix d'instrument de mesura de la relació entre el valencianisme —la seua evolució dins del camp cultural i polític— i les falles, atès que el seu comportament davant les Falles i la societat és similar al que es produïx en la mateixa festa al llarg dels seus seixanta anys d'existència. Des del seu naixement, l'any 1904, ja mostren, com ells deien, un «bon humor, vida perfumada per l'amor a les glòries regionals, sentit després de cada excursió»¹⁹. Josep Maria Esteve, Ricard Sanmartín, Francesc Ramil i Eduard Abarca entre altres, vinculats als cercles del catolicisme i el valencianisme, van conformar una penya humorística, la qual va adquirir aspectes formals el 2010. Són clares les intencions d'este grup de valencianistes al llibre d'actes:

«La Agrupació “Pensat y Fet” ha donat un pas de progres, un pas de vida, un pas d'activitat en l'acció cap al històric Ideal del Valencianisme. [...] L'agrupació serà per dalt de tot valenciana, serà caball espill del genit de la rasa: culta, artística, emprendedora y, com tot bon valencià tindrà també en l'esperit, lo seu poquet d'humorisme sa y sanser; eixe humorisme satíric y valent que repta sense ofendre, que crítica sinse humillar, al que fa objecte de les se hues sátires, eixe humorisme que tan real encarnació té tots els anys en les famoses Falles de San Chusep»²⁰.

L'alma mater de l'agrupació, sens dubte, va estar la publicació fallera

Pensat i Fet des de 1912, que es declarava disposta a “enaltir la terreta”. El gran èxit de la publicació, que es prolongaria en el temps, radica en la qualitat gràfica de les portades, el nivell literari de les col·laboracions, sempre en valencià, i la pluralitat ideològica entre les diverses tendències del valencianisme, conservador o d'esquerres, es mantingueren sempre que fou possible (Baydal, 2016). En definitiva, les planes de Pensat i Fet, des dels seus inicis, es fan ressò d'un valencianisme fonamentat en la llengua i la cultura, per al qual la comunitat lingüística és la base d'una identitat compartida. Respecte a les Falles, els impulsors de Pensat i Fet van considerar que eren el terreny ideal per a transmetre i fer arribar als sectors més populars de la societat valenciana el valencianisme emergent (ADEF, 2011: 6).

Imatge

Coberta de la revista Pensat i Fet de 1812

El valencianisme autonomista. Les falles populars i valencianistes (1932-1937)

Amb la proclamació de la II República Espanyola, davant la crisi de legitimitat de la dictadura de Primo de Rivera, es va obrir un espai per al creixement del valencianisme polític. Com bé afirma

¹⁹ Llibre d'actes del grup Pensat i Fet, citat en ADEF (2011:3).

²⁰ Citat en ADEF (2011:4).

Ferran Archilés, «caldría destacar que el valencianisme polític va modificar la dimensió política que hom podia atribuir a la identitat dels valencians; és a dir, va mostrar que era possible *polititzar* aquesta identitat, i aquesta és, en definitiva, la seua màxima transcendència respecte de la tradició del regionalisme» (Archilés, 2009:95). De fet, van aparèixer discursos i grups polítics explícitament nacionalistes tant a esquerra com a dreta. Dins d'aquesta pluralitat ideològica del valencianisme dels anys trenta, però, es van mantenir les línies bàsiques de la narració rebuda (Segarra, 2006: 207). Així mateix, durant este esclat valencianista és quan apareix la terminologia de País Valencià, considerat com un significat geogràfic i no tant com polític i social²¹.

Cal destacar dos aspectes d'este valencianisme nouvingut que, a pesar de ser una minoria, va ser molt actiu i va anar guanyant influència. Per una part, considerar els mecanismes que va usar per fer una difusió social dels seus plantejaments valencianistes que arribara a altres àmbits de la societat civil més enllà dels estrictament definibles. En este cas, descartant cap identificació en l'àmbit adoctrinal o institucional, els àmbits utilitzats foren el món de les falles —una festa absolutament farcida de valencianisme— i altres cultures polítiques —la republicana, especialment— que tenien una connexió directa amb l'articulació de la identitat valenciana (Archilés,

2009:98). I per una altra part, va ser la possibilitat oberta per la Constitució de 1931 de constituir-se en «*región autónoma para formar un núcleo político-administrativo, dentro del estado español...*»²². A pesar de les limitacions del valencianisme polític destacar la gran capacitat de situar la qüestió de l'autonomia —amb la insistent petició de l'estatut— com una de les qüestions destacades de la vida política valenciana, «això va acabar obligant a fer (de grat o per força) que les forces polítiques i socials majoritàries tingueren una proposta a oferir o, si més no, a posicionar-se», afirma F. Archilés (2009:99).

Aleshores, seguint a Alfons Cucó, «aconseguir un Estatut d'autonomia esdevindria l'objectiu primordial de tots els grups valencianistes [...] Els partits amb més influència a València, el PURA i la DRV, s'havien manifestat, teòricament, com a favorables a la constitució autònoma. Era a ells, per tant, que corresponia fer-hi el primer pas». (Cucó, 1971: 200). Al cap i a la fi, l'aprovació de l'Estatut valencià va estar interromput per la guerra però que abans havia estat ralentitzat per la polarització dels partits polítics al voltant del tema i per l'aïllament que va patir el valencianisme a la ciutat de València (Ramírez Aledón, 1987: 124-125).

22 Article 11 de la Constitució de la República Espanyola de 1931.

Imatge

Manifestació del Nou d'Octubre de l'any 1933 a València, amb una pancarta que diu: «Estat Valencià reclama la independència del País Valencià».

BIBLIOTECA
VALENCIANA
NICOLAU
PRIMITIU - ARXIU
LÁZARO BAYARRI

21 Vicent Baydal (2015) ens documenta que «com va indicar Joan Fuster, va ser en les planes de la revista Acció Valenciana, publicada entre 1930 i 1931, on va començar a utilitzar-se i reivindicar-se el terme. Es tractava del butlletí quinzenal d'Acció Cultural Valenciana, una organització de jòvens historiadors i filòlegs nacionalistes entre els quals hi havia progressistes i conservadors, com Manuel Sanchis Guarnier, Emili Gómez Nadal, Joan Beneyto o Felip Mateu i Llopis. La terminologia va ser ràpidament adoptada per la gran majoria del valencianisme fins al punt que l'empresari de dretes i promotor de l'important setmanari El Camí Joaquim Reig l'emprà profusament en l'opuscle Concepte doctrinal del valencianisme, de 1932, i aquell mateix any, en una emotiva Processó del 9 d'Octubre a València, amb presència de l'alcalde i el president de la Diputació de Castelló i representants de la ciutat i la província d'Alacant, un regidor valencianista de Sedaví féu un abrandat parlament improvisat amb les següents paraules: "Com que València —vullc dir el País Valencià— compta amb hòmens que en tots els sectors de la vida estan plenament capacitats dels nostres problemes, el nostre Estatut és la única forma de fer-los aparèixer a la vida pública sense atra finalitat que l'engrandiment moral i material del País Valencià"».

Este tema de la reivindicació de l'estatut aflorà als cadafals fallers plantats durant l'època republicana. Fou un dels temes més recorreguts junt l'exaltació de la República i d'Azaña²³. També la revista Pensat i Fet es va fer ressò de les discrepàncies sobre l'estatut d'autonomia en l'auca del 1933, en què els versos d'Esteve i Victòria fan una crida a la unitats dels partits. Ara bé, el fet que en les falles s'expressara una demanda de la autonomia política dins d'un Estat multiregional en l'àmbit d'una afirmació de la realitat socio-cultural, no vol dir que les Falles compliren una funció legitimadora de valencianisme polític o que activaren una mobilització política (Ariño, 1992a: 40). Un clar exemple que sintetitza esta idea s'hi troba als fulls de la revista Pensat i Fet de 1932, on es pregunta als regidors valencianistes quina era la relació entre festa i valencianisme. Enric Duran i Tortajada (Agrupació Valencianista Republicana) afirmava que «per a que la simbòlica popularitat de la Festa vinga en profit de l'amor que tot valencià deu sentir cap a la seua terra, cal realitzar una propaganda intensa per a dir-li cent vegades al poble que les falles, el tabalet i donçaina, la traca i l'arroç amb fesols i naps son, sense dubte, parts integrants del valencianisme; pero no son, no poden ser elles només l' ideal ja assolit del valencianisme íntegre que defensem els homens que tenim del nacionalisme valencià una idea clara, moderna i ben definida». Joaquim Reig (Unió Valencianista) recomanava que les falles repercutiren en profit i exaltació de la nostra terra, «han de fugir de tot amanerament, de tota grolleria, per amararse de net esperit valencià, a fi de que siguen sempre clara manifestació d' art popular». Josep Monmeneu (Dreta Regional Valenciana) reivindicava simplement l'estatut d'autonomia mentre que Francesc Soto (Agrupació Valencianista Republicana) feia un discurs semblant al seu company

de partit, «no he cregut en els valencianistes que, amb tota la seua bona fe, han fet símbols de les traques, les falles i el tabalet i la donçaina; al meu entendre, això son festes y expansions populars que lo mateix es donen quan el poble està oprimít qu'es donarán quan assolixca les seues reivindicacions; vol dir que sempre estaran al marge dels postulats que deuen informar l'amor a la terra». Amb la semblança de previndre un futur pròxim sentenciava que «els símbols que deuen exaltar l'amor a la terra en els valencians els resumix en una sola paraula: la llibertat»²⁴.

Imatge

Falla del carrer d'Escalante i travessera de pescadors del Cabanyal (1934) obra de Modesto González, primer cadafal que parla sobre l'estatut d'autonomia.

Durant esta època republicana queda demostrat que les falles foren el principal focus de valencianisme, bé siga cultural o polític. Sembla que tots volgueren acudir a la festa per reivindicar la identitat inclús fóra de la ciutat de València. Un clar exemple és el Centre Valencianista de Xàtiva (CVX), una institució que va desplegar una gran activitat cultural i política dins del panorama del valencianisme dels anys trenta i que defensava una concepció totalitària del valencianisme, en la línia propugnada per Joaquim Reig (Sanchis Martínez,

²³ Veieu l'article d'Emili G. Nadal "Les falles i la política durant la II República", Cal Dir, núm. 0, 1 de març de 1977.

²⁴ Pensat i Fet, 1932.

1993: 51). El CVX va estar fortament vinculat a les falles xativines de la II República, doncs va ser la promotora del primer Concurs de llibrets de falla així com premiar a les tres millors falles. Una mostra del pensament que tenia vers les falles és el següent text aparegut a la premsa:

Imatge

Dibuix de la maqueta del monument dedicat a les Llibertats Nacionals Valencianes de F. Bolinches.

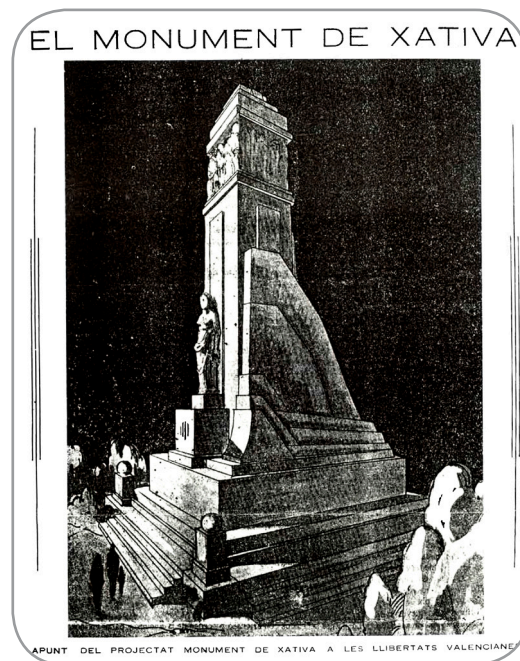
«Més esplèndid voldria ser este Centre amb lo que considera una tradició eminentment valenciana capaç d'estimular el sentit patriòtic necessari per a l'engrandiment i progrés del nostre País Valencià. La nostra ajuda és més d'un ordre moral i espiritual i esperem amb ella infundir l'estímul de continuació per al pervindre. ¡Vixca el País Valencià! ¡Vixca Xàtiva! ¡Vixquen les falles!»²⁵.

A més a més, el 1934, El CVX va editar la revista *Xàtiva Fallera*, una publicació de «caràcter festiu i literari» i que va comptar amb Miquel Duran i Tortajada, Maximilià Thous, Angelí Castanyer, F. Navarro Borrás, F. Almela i Vives o Àngel Climent, entre d'altres, tots ells caps visibles del valencianisme d'aquells anys. Al pròleg s'establien les idees del CVX, atès que deien que «nosaltres, els valencians, podem ser valencians o deixar de ser-ho en l'aspecte polític, podem voler o no voler inscriure'ns en l'estructura nacional valenciana. Però no podem desconèixer la realitat innegable de l'Etnografia i de la Història segons les quals som un poble amb característiques diferencials ben determinades que no mai podran ser negades seriosament per cap home d'intel·lecte solvent». A més a més, el CVX, junt l'Ajuntament, van estar els encarregats d'organitzar les falles de l'any 1935 atès que el *Comité Central Fallero* no es va constituir. A banda de les falles, el CVX va ser la institució que va promulgar un monument a Xàtiva dedicat a les *Llibertats Nacionals Valencianes*²⁶, el qual finalment no es va erigir. Tot

²⁵ El Radical, març de 1934.

²⁶ Per a qui ho considere interessant pot seguir el treball de Germà Ramírez (1987).

el caire fonamentalment cultural del CVX va passar a ser polític quan es va constituir el Partit Valencianista d'Esquerra (PVE), amb la fusió del Centre d'Actuació Valencianista i el CVX, un nou partit integrat en el Front Popular (Ramírez Aledón, 1987: 147).

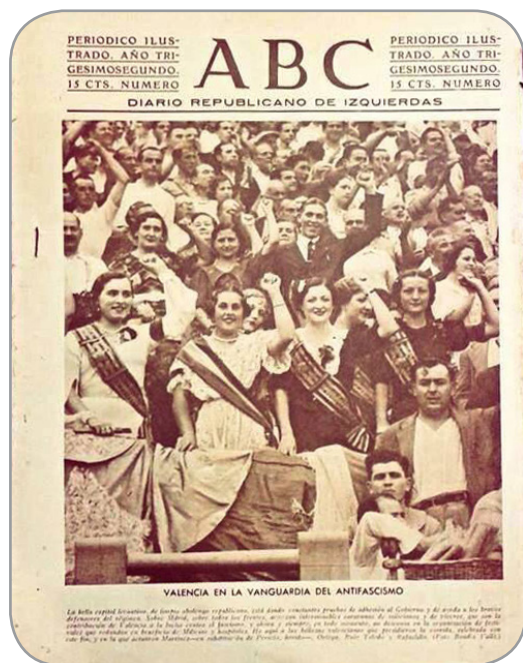

Este exemple procedent de la capital de la Costera ens serveix per il·lustrar l'expansió de les falles al llarg del territori valencià, com és el cas de Gandia (1928), Borriana (1928), Alzira (1930), Xàtiva (1932) i Alacant (1928), en este darrer cas, anomenades Fogueres. Amb l'establiment de la II República, el valencianisme emergent i el gran apogeu de les falles va fer que les poblacions consolidaren i organitzaren la festa amb la creació d'entitats que centralitzaren estes tasques, com van ser, principalment, els Comitès Centrals Fallers, a imitació del creat al cap i casal, i amb un cert grau de dependència des de l'Ajuntament. A la ciutat de València, des de 1931, es produirà un canvi dràstic d'actitud, amb el control del consistori per part dels republicans, doncs la comissió de festes assumirà, amb la cooperació del Comité Central Faller, l'organització i gestió de la Setmana Fallera a més de la creació de nous actes (Ariño, 1992: 165). Enric Duran i Tortajada, Tinent de Alcalde, declarava que

«l'Ajuntament de València, per a dotar del màxim esplendor a la Festa de les Falles, deu prestar el màxim ajut econòmic als elements organitzadors, deixant en llibertat ampla al poble per a que inici i desenrotlle una festa que al fi i al cap en el poble te els seus arrels i la seua sava de vida perennal. Res d'iniciatives de caràcter oficial que de vegades son mixtificades i contraproduents. L'Ajuntament actual, ben encertadament, al meu parer, ha sustentat aquest criteri»²⁷. Esta actitud decisiva cal emmarcar-la en un context molt determinat: la modernització de la ciutat, amb la intenció d'expressar la unanimitat, la convergència i l'ascens de les falles a la categoria de festa major (ADEF, 1996: 36-37).

Imatge

Portada de l'1 de setembre de 1936 del diari ABC.

La fi d'esta època republicana, com ben és sabut, finà amb l'inici del conflicte bèl·lic, i per este motiu no s'organitzaren les Falles l'any 1937. No obstant això, aparegueren uns cadafals fallers organitzats per cadascun dels bàndols en lliça, en un deliberat intent d'apropiació i utilització de la festa de les Falles en el marc de la guerra, produint-se una totalització

festiva²⁸. Des del bàndol republicà es van promoure la construcció de quatre falles polítiques que s'haurien d'haver plantat el març de 1937, cosa que no esdevingué, tot i que els ninots s'exhibiren a la Llotja. Estos cadafals tenien una intenció propagandística, tractant de posar les falles al servei de l'antifeixisme i de la revolució en marxa (Hernández, 1996: 82). Per una altra part, el bàndol nacional, va plantar una falla a Toledo de caràcter propagandístic i amb la intenció de reforçar les conviccions ideològiques dels valencians franquistes "exiliats" a Toledo, i mostrar als revoltats franquistes com "alliberadors" dignes del reconeixement del poble valencià (Panea,2005: 52):

«El Miguelete como tema central, amenazado por un lado con ser destruido con los embates del marxismo, pero resistiendo el empuje; por el lado opuesto, las fuerzas nacionales que preparan el amanecer»²⁹.

Com afirma Gil Manuel Hernández, «la falla de Toledo preparava clarament, a manera d'antecedent, allò que serien les directrius que regirien els falles sota el regim franquista» (1996: 84).

El valencianisme espanyol. Les falles espanyoles (1940-1961)

El 9 de desembre de 1939, a Ràdio València, el regidor de Cultura i Turisme de l'Ajuntament de València, Martí Domínguez i Barberà, va pronunciar les *Palabras iniciales de la campaña fallera 1939-1940*, on abordava les consignes i normes a complir en matèria fallera (Pérez Puche – Lladró, 1978: 16). El nou règim considerava que calia fer una diagnòstic de la festa:

27 Pensat i Fet, 1932.

28 Per seguir les falles de 1937, consulteu els treballs de Gil Manuel Hernández (1996) a l'apartat de "Les Falles i la Guerra d'Espanya (1936-1939)", pàgines 81-85; l'anàlisi de Linda Panea (2005) i l'article de Manolo Sanchis (2007). Citat en Sanchis Ambrós (2007: 28).

29 Citat en Sanchis Ambrós (2007: 28).

«Y si en el asunto fallero hay que llegar incluso a la cirugía, no seré yo quien retroceda. A España se la sirve de muchas maneras. Y no es la menos laudable ni peligrosa ésta de servirse de la pluma y de la palabra como de un limpio bisturí, previamente aséptico de pasiones mezquinas y cursilerías baratas, quemado en la llama viva de una pasión hispánica, ardiente y combativa».

Este diagnòstic els era molt evident. Calia fer certes distincions, amb una comparació entre el que eren i el que es pretenia que foren les falles, i tot amb una rerefons de crítica cap a les falles viscudes en temps republicà:

«Conservar lo popular y desechar lo chabacano. Apasionarse por el color y desterrar el colorín. No acallar demasiado ese ambiente jocundo, abierto y un poco vocinglero de una ciudad solar y mediterránea que siente, en yema y corola, la savia nueva de la primavera; pero cuidando un poco de las formas y pensando que somos una ciudad de claro linaje en Europa, famosa en todo el mundo, para no andar en mangas de camisa precisamente a la hora de la visita» (Domínguez, 1939).

En definitiva, calia “reconsiderar-les”:

«Pero comprendemos que esta es precisamente la ocasión magnífica para revisar concepto y volver las cosas a sus cauces naturales. Acaso nuestra misión quedara cumplida total y afortunadamente si lográsemos junto con la celebración de las próximas Fallas el sentar las bases y centrar el enfoque de lo que nuestras Fiestas de San José deben ser ya en lo sucesivo. Y estas bases y orientaciones, más que traducirlas en ordenanzas y bandos, imponiéndolas (en cuyo caso caeríamos en un monólogo infecundo), hay que aspirar a crear y orientar una opinión, un gusto, un orgullo —más que crearlo, recogerlo y aprovecharlo; porque, haberlo, lo hay—, buscando el diálogo fértil y sustancioso entre

la fresca iniciativa de la calle y la misión más responsable y reflexiva de la Autoridad».

I clar, l'ombra de la censura esdevenia molt fosca:

«Recomendar a las Juntas Falleras, a los que preparan o ejecutan los bocetos, a todos cuantos intervienen en la Fiesta, un cuidado exquisito y una ponderación inteligente en la elección y desarrollo de los asuntos y motivos de las Fallas. Que no tenga que ser el Ayuntamiento ni los Organismos competentes del Estado los que hayan de resolver a última hora, ejerciendo una indeclinable y justificada selección. Nosotros queremos primero recomendar para no tener luego que imponer».

Altra cosa a destacar va ser el to religiós que li se volia donar a la festa, buscar un esperit nou, «un alarde espléndido de tacto, de bondad, de ponderación, de cultura, de refinamiento moral, de sentido cristiano». Es tractava d'un procés de sacralització, d'una exaltació religiosa i, en definitiva, d'una apologia del nacional-catolicisme, i que com diu Lluís Patraix (2013), «amb la finalitat de fer de les falles un mirall de la ideologia del nou règim: tradicionalista, feixista, catòlic i conservador, que amb els anys va anar evolucionant cap a tints més tecnòcrates, consumistes i “valencianistes”».

Il mod quid exeatqui

Arcientis ditiunt qui tempore rrovidebis assi volo quid quo bearum as aut vent. Ore corepro es volore non perepud itatusant. Optatem reperum

Imatge

La comissió dels carrers Calabazas-En Gall duarant un acte celebrat el 1943.
FOTO ARXIU J-ALCAÑIZ. HISTORIA DE LAS FALLAS

Cal dir que Martí Domínguez³⁰, a pesar de la seua procedència ideològica, desitjós de traure de les falles allò més digne de ser exaltat, va pensar en tot moment desenvolupar la festa fallera pel costat cultural, almenys era el que somniava (Pérez Puche – Lladró, 1978: 16).

Davant esta declaració d'intencions, les autoritats franquistes van “refundar” la festa. Com apuntava l'alcalde, José

Manglano, Baró de Càrcer, l'objectiu principal era sotmetre a control el desenvolupament de la festa segons les directrius del règim, com es pot llegir a les cròniques dels diaris de l'època:

«[...] cambiar la faz del festejo y convertirlo en algo más elevado que lo que fue en años anteriores [...]. Esto había que deshacerlo, había que encauzar el sentido artístico... y a tal efecto se hizo un viaje a Madrid por la presidencia, en el que se recibieron instrucciones, con arreglo a las cuales se dictaron normas precisas a las comisiones, para que fuera abolido de la falla todo lo inmoral»³¹.

Aleshores es va crear, el 1939, la Junta Central Fallera (JCF) — en substitució del Comité Central Faller —, establint l'ens que gestionara i organitzara les Falles amb el consentiment absolut de l'ajuntament. Com diu Antoni Ariño, «la fiesta mayor no puede ser ya ajena ni autónoma en relación con el poder político. Este busca, así, una asunción de sus virtualidades numídicas» (1992a:47). A més a més, l'entitat estigué al servei del règim, doncs les falles es convertixen una xarxa d'associacions populars de base, organitzades piramidalment, amb l'alcalde al cim (Peris Llorca, 2014: 52)

³⁰ Destacar la figura de Martí Domínguez i els seus pensaments sobre el territori valencià, tenint en compte, com diem, la seua procedència ideològica i el moment en que es publiquen els seus treballs, els quals són crítics i distants amb el pensament del règim polític viscut. Ressaltar la publicació, Alma y tierra de Valencia, apareguda el 1941, una obra insòlita tant per la temàtica com pel moment de la publicació, i que ha passat pràcticament desapareguda als ulls de les generacions posteriors. El llibre de Martí Domínguez, com diu Alfons Cucó, «té el mèrit d'erigir-se —amb totes les limitacions pròpies del moment i de la procedència ideològica de l'autor— en una de les escasses operacions pre-fusterianes de crítica i d'introspecció col·lectives intentada al País Valencià contemporani» (1989:238). L'òptica de Martí Domínguez s'enfrontaria amb l'arrelat estereotip vernacle que redueix el fet valencià «lastimosamente a tipismo folklórico, donde el Micalet, la barraquita, “els sarauells” y las gallinitas se obstinan en darnos el rico y complejo ser de Valencia en una fórmula tan simple y banal como esa del huertanismo indígena, hecho tópico fácil en las voces destempladas y en los gestos pueriles de tantas cupletistas españolas como aseguran ante el público, en dos couplets sucesivos y con harta informalidad, que han nacido en Sevilla en la huerta valenciana», citat en Cucó (1989:238). També cal destacar que Martí Domínguez, mentre fou Director de Las Provincias, es pronunciava rotundament per la unitat lingüística, dient que «el valenciano es, pues, un precioso catalán de Valencia. Como el andaluz es el castellano de Andalucía». I afegia que «afortunadamente, en la actualidad están superadas las puerilidades y bizantinismos posibles en torno al nombre que debe llevar una lengua que, bien se diga catalana, bien valenciana, es en esencia una sola, aunque el mundo noblemente liberal y federativo al que pertenecen Valencia y el Principado les permita uno y otro nombre al margen de recelos y suspicacias». Aquestes lapidàries paraules de Martí Domínguez es publicaven precisament el 1962, el mateix any de Nosaltrés els valencians (Cucó, 1989:239). El darrer text pertany a Domínguez (1962).

³¹ Citat en Josep Ballester (2007).

Imatge

So Quelo de Modesto González, plantada per a la comissió El So Quelo el 1994. BIBALDI

i foren una magnífica oportunitat de control polític i social de tota la ciutat a través de les comissions falleres, que funcionaven com si foren comitès de vigilància del barri (Patraix, 2014). L'èxit dels primers anys, amb l'extraordinari increment de la festa l'alcalde, el Comte Trenor, decideix el 1944 que la JCF siga regulada i sotmesa a normes i d'esta manera les falles seran totalment controlades (Pérez Puche – Lladró, 1978: 61).

A l'igual que la JCF va refermar el seu poder sobre les Falles del cap i casal, també estengué els seus tentacles fins a altres poblacions que plantaven falles, com per exemple, a Alzira, doncs es constitueix el mateix any la Junta Local sota l'auspici de València ciutat. A l'acta de constitució, datada el 29 de gener, podem llegir:

«[...] previamente convocados por el Sr. Delegado de la Junta Central Fallera de Valencia D. Bernardo Cano Guillart i autorizado para ello por el Jefe Local de la FET y de las JONS camarada Lisardo Piera Rosario [...]. Constituida esta y a propuesta de la presidencia, se acordó por unanimidad nombrar Presidente de Honor al Jefe Local de la Falange»³².

Controlada la massa social de les falles, calia que les elits de la ciutat també gaudiren de la seua festa fallera. Esta incorporació de les classes altes i mitjanes es produeix a través de comissions falleres d'elit —El Foc o El So Quelo— i, sobretot, a través dels paradors, uns espais segregats per a la confraternització i la diversió (Ariño, 1992a: 47). Joan Fuster, el 1962, descrivia encertadament esta nova moda de la capital valenciana:

«Durant molt de temps, els residus fòssils de l'aristocràcia i la gent fina i acabalada es va mirar amb una certa aprensió les efusions populars de les falles: els semblava un espectacle groller, vulgar i indiscriminat. Des de

fa poc, les coses han canviat una mica. Les persones de posició van sentir enveja de la sorollosa joia popular: València es divertia amb les seues falles, i ells quedaven al marge del xivarri urbà. I van decidir incorporar-se a la festa. L'abundància de nous rics, nascuda de les últimes prosperitats agràries i mercantils va contribuir a bastament al tomb d'aquests petits esdeveniments.

València ha vist la bona societat col·locar-se parasitàriament al capdavant de les falles. Filles de foscos marquesos, d'opulents comerciants, de coneguts jerarques, van passar a ocupar la dignitat de reines de la festa —això que en diuen fallera major—; els sorpresos fallers de barri es van trobar alimentant solemnes actes oficials, amb presidències il·lustres i vestides de jaqué i discursos en castellà acadèmic; la sàtira rupestrement vigorosa, salaç i grata de la tradició del carrer va rebre la sobrecàrrega de molta ganga cursi, mestissa i de pur oripell»³³.

Tots estos fets i formes d'actuar, Gil Manuel Hernández utilitza dues terminologies que ho expliquen i

32 Citat en Josep Balllester (2007).

33 "Les falles, entre Sacha Distel i Josefina Backer", Destino, Núm. 1284, 17 març de 1962, pp. 21-22. Article reproduït al llibre de la falla República Argentina de Xàtiva de l'any 2012 amb la traducció a cura d'Emili Navalón.

sintetitzen: la totalització festiva i l'ortodòxia fallera. La totalització festiva consisteix en l'intent de posar el món de la festa al servei exclusiu i excloent de cadascun dels bàndols en lluita, adaptant-los als seus objectius polítics i pressupostos ideològics. La victòria del bàndol franquista no féu més que consolidar i institucionalitzar la totalització festiva en el calendari oficial. De manera que la victòria franquista suposà el triomf d'una de les dues totalitzacions del festeig faller i que acabaren amb l'anterior pluralisme politicoideològic de la festa fallera, afavorint allò que després seria l'afirmació del seu presumpte apoliticisme (Hernández i Martí, 1995:574).

Respecte a l'ortodòxia fallera, esta es pot entendre com un conjunt d'idees, ritus, mites, símbols i imatges sacralitzades per l'acció fonamental de les instàncies oficials. Així, l'ortodòxia fallera, complex de regles i comportaments totèmics escrits o consuetudinaris, la transgressió dels quals començaria ja a mobilitzar tota una base social conservadora que s'identificava amb les "essències valencianes", pot ser considerada conseqüència directa de la inicial totalització festiva (Hernández i Martí, 1995:575).

Aleshores, dins d'esta totalització festiva i ortodòxia fallera, les falles es convertiren en festa major i, a més a més, en condensador d'incipients sentiments regionalistes (Hernández i Martí, 1995:568).

Una vegada més el valencianisme s'entrellaça entre les falles i la política. Resseguint a Gil Manuel Hernández, «davant la seua inofensivitat — no representava cap perill "separatista" com podia ser Catalunya— fou ràpidament assimilat pel discurs oficial franquista, fent-lo seu i vertebrant-lo en clau conservadora i tradicionalista. Este fet comportava el foment i exaltació d'un valencianisme construït sobre un conjunt de tòpics i noves tradicions, la majoria d'ells consagrats

abans de 1936 i on la primera premissa era l'afirmació de l'espanyolitat» (1996: 41). Aleshores este valencianisme, de tall regionalista, es reduïx al terreny cultural, especialment al folklore i les festes tradicionals, i en cap moment serà polític, doncs «*la región se utilizará sólo ahora como una realidad histórica, no política, y cuya razón de ser es simplemente por su contribución a las esencias de la nación española*» (Colomer, 2015:164). Per tant, la regió, des d'un plànol local i des d'un tarannà folklòric, començarà a implementar-se des de dues vies complementàries: la utilització de la festa fallera i l'ús interessat d'elements i signes de la regió sense significació política.

Aleshores, valencianisme i Falles s'entrellacen conformant una associació entre l'esperit faller i el sentit de pertinença valenciana, i buscant la seua màxima plasmació en la festa, entesa com un moment especial per a manifestar-se, a mode de temps d'excepció tolerada i absolutament controlada (Hernández i Martí, 1995:570). Respecte a esta relació trobem en la revista *La Despertá* de 1953, la reflexió d'un col·laborador:

«¿*Quemamos nosotros las fallas porque somos valencianos o seguimos siendo valencianos por el hecho fundamental de que quemamos las fallas?*»³⁴.

Tot este fràgil valencianisme, suportat quasi en exclusiva per les falles, pràcticament no tindrà en compte la llengua, la qual havia estat fins el moment la mare de qualsevol valencianisme emergent. Així mateix, en esta època, no es conrearà, almenys no serà prioritari, els símbols indiscutibles del valencianisme, aquells que després si ho seran.

Respecte a la llengua, en estes primeres dècades del franquisme, les institucions tant l'ajuntament com la JLF no tindran cap dubte en afirmar

34 | *La Despertá*, 1953.

la seua unitat. El Libro Oficial Fallero de 1949 ho deixa ben clar:

«Además del vínculo fraterno que une a todas las ciudades españolas y aun peninsulares, Valencia y Barcelona están unidas fuertemente por la múltiple consanguineidad del mismo mar, la misma luz, la misma lengua, la misma historia y la misma sangre»³⁵.

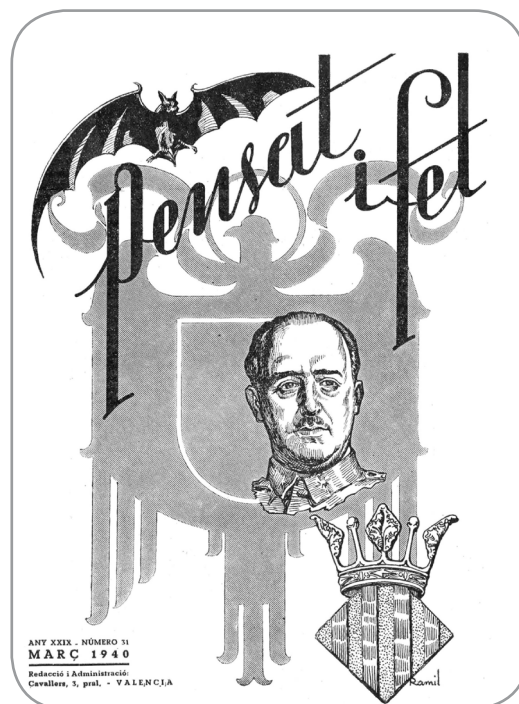
Imatge

Caràtula interior de la revista Pensat i Fet de 1940.

A pesar d'estes declaracions d'intencions, com dèiem, la llengua havia estat postergada i reduïda a certs casos excepcionals. Fins i tot, en un primer moment es va prohibir tota utilització del valencià, com poguera ser l'explicació de la falla. Amb una reunió a Madrid per part d'una delegació de fallers així com alguns membres de Cifesa, encapçalats pel director de cinema Vicent Escrivà, es va aconseguir permís per editar en valencià els llibrets però amb la condició d'acompanyar un resum explicatiu en castellà (Ballester, 2007).

Sobre l'ús de la llengua, cal citar Pensat i Fet i la seua tornada l'any 1940, doncs va ser la primera revista en publicar-se en valencià en l'època franquista. La mort d'uns dels seus fundadors, Josep Maria Esteve, al començament de la Guerra Civil degué contribuir a aconseguir l'autorització, la qual també estigué supeditada a incloure diversos textos i il·lustracions d'adhesió al franquisme, sobretot als números de 1940 i 1941 (ADEF, 2011). En tot cas les autoritats van vore el Pensat i Fet un pamflet «festiu» en el sentit més fútil de l'expressió, i incapaç de danyar l'arrelament i expansió del nou «sentimiento nacional español» (Cortés, 1992: 249). A pesar de ser autoritzada la revista, la qual sempre ha estat escrita en valencià, esta va tindre seriosos problemes en aparèixer el 1944 —a la fi, fou l'única publicació en ser autoritzada a incloure prosa en valencià— però no tingué la mateixa sort en 1945, i davant este entrebanc, el director Sammartín va decidir publicar

tot el número en vers inclús el saluda. Un any més tard, la prohibició de publicar en valencià fou total, així que Sanmartin decidí no publicar-la abans que treure-la en castellà (ADEF, 2011).

Apart de la poca voluntat, per part del règim, d'utilitzar i conrear el valencià —tot el contrari—, s'afegeix la crítica i vexació que va patir la llengua pels propis gestors de les falles com Luís Martí. Així ens diuen Pérez Puche i Lladró que «*las charlas del propio Martí por la radio local, su intervención en Radio Nacional, en un programa de publicidad fallera, estarán cuajadas de esas gracias en las que lo valenciano se quiere igualar a lo inculto haciendo burla de una realidad que se esconde y cayendo en los tópicos folkloristas* (1978: 51)».

Pel que respecta a la simbologia, cal dir que l'any 1953 es va crear l'estendard de la JCF, que tenia el mateix format que el penó de la Conquesta de Jaume I. Las Provincias ens deia que «*es una excelente obra de artesanía valenciana en la que campea, sobre las cuatro barras de la enseña regional, una alegoría, bordado en oro, de la Ciudad y la huerta*»³⁶.

35 Citat en Hernández i Martí (1995), p. 572.

36 Citat en Pérez Puche – Lladró (1978: 133).

Imatge

Desfilada de l'any 1960 per part d'uns fallers amb l'estendard de la JCF, confeccionat el 1953.

Amb l'assumpte dels símbols, aporten una anècdota de l'any 1940 interessant per veure com era l'ambient i la situació de direcció i constrenyiment per part de les autoritats. Com explica Emilio Camps, membre fundador de la Junta Central Fallera, per part de la JCF es va posar en marxa una espècie de operació banderes: «*se propuso engalanar las barriadas con fallas a base de "rojigualdas", o lo que fueran*». Com que les banderes espanyoles resultaven cares, es proposava apanyar les republicanes, encara que, al estar descolorades, seguien sent tricolor. Així que s'escolliren les senyeres amb franja blava, doncs eren les més assequibles. Un dia de març de 1940 València aparegué plena de senyeres, fet que va ser tota una ofensa per al Governador Planas de Tovar, que va muntar en còlera quan ho va vore:

«Planas de Tovar, que mos tractava com a gent d'un país conquistat, me cridà aquella nit i me digué que érem uns separatistes. ¡Excelencia!, exclamí jo tot asustat: Nada, nada mañana recorreré la ciudad, y por cada señora que encuentre les caerá un año de cárcel [...]. Se passarem tota la nit recorrent els carrers i avisant que les llevaren. Retirarem fins la que hi havia al balcó de l'Ajuntament...Varen ser uns

anys de molta repressió en les falles, que eren considerades perilloses per l'autoritat. El ministre de Propaganda ens comunicà tota una sèrie de temes que no podíem tractar en falles. (...) Endemés, l'ofici parlava d'oblidar »³⁷.

La censura actuava sense fre sobre les falles. Com hem comentat, els membres de les comissions eren controlats per les autoritats mitjançant els censos de les autoritzacions que calia que inclogueren el nom i el domicili de cadascun dels fallers així com el lloc de reunió. Ocorria també en la constitució de les juntes locals falleres. En el cas de la de Xàtiva, l'Ajuntament sol·licitava informes polítics i socials al cap local de *Falange Española Tradicionalista y de las JONS*³⁸. Posteriorment, l'Ajuntament, després de l'informe pertinent, elevava al president de la JLF la composició de la mateixa, amb la indicació en cadascuna de les persones si era «*afiliado, de buena conducta o no afecto al régimen*»³⁹.

Les falles patien la censura per partida doble. La primera, en aportar la documentació requerida conformada per l'esbós, una memòria i la crítica

37 Citat en Josep Ballester (2007).

38 LG-2277/3. AMX

39 LG-2277/3. AMX

de la falla. L'aprovació d'esta primera part estava supeditada a comprovar en el cadafal, una vegada plantat, si tot allò aportat coincidia amb la realitat. Trobem un exemple de Xàtiva de l'any 1947, on el Delegat Provincial signava les directrius a abordar per l'Alcalde de la ciutat:

Imatge

Coberta de la Guia turística El País Valenciano de Joan Fuster, publicada el 1962.

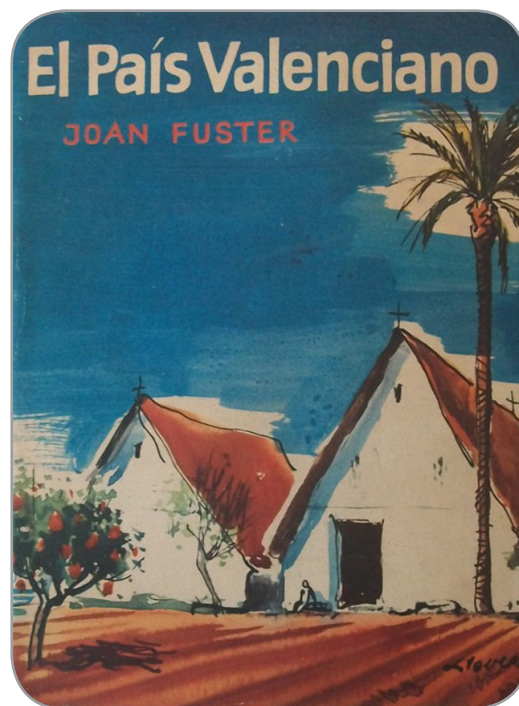
«Encarezco a Vd. tenga presente la vigilancia que debe ejercer sobre las Fallas que sean levantadas en esa población. Respecto del boceto y no obstante la censura ya hecha por esta Delegación, interesa sea examinado por Vd. efectuando sobre él las rectificaciones que considere necesarias atendiendo a las peculiares características locales que como es natural, son desconocidas por este Organismo. El día de la “Plantá”, a primera hora, deberá comprobar si han sido respetadas las indicaciones de la censura, retirando los rótulos inconvenientes, moral o políticamente, así como incluso “ninots” o grupos de ellos que no merezcan su aprobación. Deberá ponerse en contacto para esta labor con el Delegado local de esta Subsecretaria, quien tienes instrucciones a este respecto»⁴⁰.

L'actuació d'esta censura la podem comprovar aquell mateix any, doncs després d'examinar l'esbós de falla, el Delegat de la Sotssecretaria d'Educació Popular de Xàtiva, va resoldre *«prohibirlo por considerarlo un ataque a la política económica del Estado y una ofensa a varios organismos oficiales»⁴¹.*

A tall de conclusió provisional

Cloem esta primera part del treball amb dos directrius fonamentals. Per una part, observar l'índex i qualitat de valencianisme existent en aquells inicis dels seixanta i, per altra, tractar d'introduir tot allò que va significar l'any 1962, un importantíssim punt de

la història dels valencians per intentar entendre el desenvolupament del valencianisme, la política autonòmica i, com no, les falles.

Per observar la qualitat del valencianisme existent, ens recolzem sobre un text aparegut a la revista Pensat i Fet de 1960. Ismael Rosselló i Zurriaga signa l'escrit "Les dues maneres de sentir-se valencià". A una primera part ens explica com és el valencià nascut a l'ombra del Micalet:

«És generalment sentimental en tractar-se de les festes i de les tradicions de la seua ciutat, i s'hi associa en cos i ànima, muntant-li a flor de pell el substratum de la raça que porta endins. Es per això que el voreu comparèixer als porrats, assistir al trasllat de la Mare de Déu dels Desemparats des del cambril a la Seu, el dia de la Patrona, guaitar el pas de les roques a la "pujà" del Palau, concórrer a les representacions dels miracles pels xiquets de Sant Vicent i visitar les falles principals i les d'algunes barriades de la topografia urbana on encara solen trobar- s'hi algunes reminiscències de l'estil faller d'antany. No es deixarà res per veure-hi. Ell és a totes les passades un gran "valencianot" que en sentir els sons dels pasdobles fallers o de

40 LG-2277/3. AMX
41 íbid.

Imatge

Desfilada de l'any 1960 per part d'uns fallers amb l'estendard de la JCF, confeccionat el 1953.

“l’Himno Regional”, l’emoció li posa nues a la gola. Se sent valencià de cap a peus i es barallaria amb qualsevol que li negàs aquesta seua valencianitat arrabassadora i sentimentalista».

Rosselló es planteja la següent qüestió: «¿Però és aquest exalçament cordial provocat pels festeigs típics bastant fort i de qualitat per avatar per ell sol realitzacions més transcendents?» De cap manera és la seua contestació i l’argumenta amb els següents criteris:

«Bé. Emperò no basta tot açò. Resulta eixorc aquest abrondament superficial per ell tot sol. Li cal un contingut específicament revalencianitzador. Si hom s’emociona davant aquest o aquell espectacle emotiu i corprenedor i per expressar-se parla una llengua que no és la de la terra, que no és la llengua valenciana, llavors esdevé un ciutadà inconscient de la seua responsabilitat com a element humà integrador d’un poble amb personalitat històrica pròpia. No és un valencià íntegre. Si ell l’empra però no l’ensenya als seus fills, cultivant-ne l’estudi i fent-ne l’idioma de la llar i d’ús preferent a tots els llocs, no es podrà dir d’ell amb justícia que siga un valencià exemplar per la seua lleialtat a la cultura vernacla. Si limita la seua valencianitat només a interessar-se per les qüestions no substantives encara que de lluïssor externa encisadora, i es desentén olímpicament dels problemes que té plantejats València amb caràcter de tràgica alternativa entre l’èsser o no ésser, i la solució dels quals si ha de devenir encertada comporta la prèvia reconstrucció de la cultura valenciana per l’estudi de la seua història i geografia, el seu dret, el seu art, l’idioma i a literatura maternes, l’economia, etc. Concretament, si no impulsa i s’incorpora i col·labora ardidament en aquesta magna empresa de revaloritzar tot el que simbolitza i hi ha de perdurable a València com a Cap i Casal del País Valencià, inoperant o negativa serà la seua valencianitat ni que estiga batejat a Sant Antoni i li salte el cor de goig en sentir el refilar

de la dolçaina pels carrers curulls de remors de festa».

Este text, que ben bé podria ser actual, sintetitza el valencianisme imperant d’aquella època. Un valencianisme despreocupat per la seua llengua, pel seu quefer, per la seua geografia i història i per moltes coses més, en definitiva, serà atípic i desvirtuat.

Arriba 1962, l’any en què l’intel·lectual Joan Fuster, que des de Sueca —des de fóra del *hiterland* de València— trencarà este desvirtuat i atípic valencianisme mitjançant els pensaments recollits als llibres que aquell any va publicar: *Nosaltres els valencians*, *Qüestió de noms* i *El País Valencià*. Esta darrera publicació, una guia desenfadada del territori valencià, semblava la que menys polseguera alçaria i és la que, al principi, més polèmica va provocar. Allò que «*las muchachas se disfrazan a la primera ocasión con cualquier traje típico que tengan a mano*» va encendre el cap i casal. També s’encengueren les falles, i els fallers i les falleres. I, fins i tot, l’intel·lectual fou encés en efígie.

Bibliografia

ADEF (2011): “Pensat i Fet en la festa de les falles” dins *Associació d’Estudis Fallers* (Ed.), *Pensat i Fet*. València, 1912-1972. València: Faximil.

ANDRÉS PÉREZ, J. (2003): “El federalisme de Vicent Blasco Ibáñez i la qüestió valenciana”, *Afers*, núm. 44, pp. 175-204.

ARCHILÉS, F. I MARTÍ, M. (2001): “Satisfaccions gens innocents. Una reconsideració de la Renaixença valenciana”, *Afers*, núm. 38, pp. 157-178

— (2002): “Renaixença i identitats nacionals al País Valencià”, dins NICOLÁS, M. (ed.): *Bernat i Baldoví i el seu temps*, Universitat de València, València, pp. 51-72.

- ARCHILÉS, F. (2006), “Acords i desacords. Valencianisme polític i identitat valenciana contemporània”, *Afers*, 55, pp. 481-510.
- (2007a): “La Renaixença al País Valencià i la construcció de la identitat regional”, *Anuari Verdaguer*, núm. 15, pp. 483-519.
- (2007b): “Entre la regió i la nació. Nació i narració en la identitat valenciana contemporània” dins CARNERO, T. I ARCHILÉS, F. (eds.): *Europa, Espanya, País Valencià*, PUV, València, pp. 143-185.
- (2009): “Valencianisme polític i identitat regional durant la guerra civil” dins GIRONA, A. I NAVARRO, J.: *Fa 70 anys. La guerra civil al País Valencià (1936-1939)*, PUV, València, pp. 91-111.
- ARIÑO VILLARROYA, A. (1990a): “La represión de la fiesta popular”, dins Ariño Villarroya, A. (dir.): *Historia de las fallas*, Levante-EMV, València, pp. 101-114.
- (1990a): “La falla política (1890-1900)”, dins Ariño Villarroya, A. (dir.): *Historia de las fallas*, Levante-EMV, València, pp. 121-134.
- (1992a): “La fiesta de las fallas. Una liturgia civil del valencianismo temperamental”, *Revista de antropología social*, núm. 1, Editorial Complutense, Madrid, pp. 29-60.
- (1992b): *La ciudad ritual. La fiesta de las Fallas*, Anthropos, Barcelona.
- (1993): *El calendari festiu a la València contemporània (1750-1936)*, Alfons el Magnànim, València.
- BALLESTER, JOSEP (2007): “El feixisme i la cultura catalana al País Valencià a la postguerra: a propòsit d’un procés de folclorització i d’eliminació” [en línia]. <<http://web.archive.org/web/20070930033337/http://www.uoc.edu/humfil/1939/ballester2.html>> [Consulta: 11-12-2017].
- BAYDAL, V. (2015): “El país necessari” [en línia]. <<http://www.fundacionexe.org/web/article/470>> [Consulta: 30-10-2017].
- CASTELLÓ LLI, J. (2010): “Falles apològiques”, *Il·lustradors valencians d’ahir i de hui. Llibret de la Falla J. d’Aguiló – Avgda, Gaspar Aguilar i Adjacents, AC Falla Joan d’Aguiló – Avgda, Gaspar Aguilar i Adjacents, València*, pp. 135-166.
- COLOMER RUBIO, J. C. (2015): “Culturas políticas del nacionalismo español. El caso de la ciudad de Valencia (1958–1979)”, *Franquisme & Transició. Revista d’Història i de Cultura* 3, pp.157–172.
- CORTÉS, S. (1992): “El periòdic faller «Pensat i Fet» a la postguerra (1940-1951)”, dins FERRANDO, A. i HAUF, A. G. (ed. lit.): *Miscel·lània Joan Fuster: estudis de llengua i literatura*, vol. 5, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, pp. 249-258.
- CUCÓ, A. (1971): *El valencianisme polític (1874-1939)*, Garbí.
- (1989): *País i Estat. La qüestió valenciana*, Tres i Quatre, València.
- DOMÍNGUEZ BARBERÀ, M. (1939): *Rumbos del Orden Nuevo. Las Fallas (Palabras iniciales de la campaña fallera 1939-1940. Emisión de Radio Valencia del 9 de diciembre de 1939. Año de la Victoria)*, Ajuntament de València, València
- (1962): *El tradicionalismo de un republicano, III*, (Valencia fuera de órbita), Ediciones Montejurra, Sevilla, p. 109.
- FUSTER, J. (1992): *Combustible per a falles*, Bromera, Alzira.

- GARCÍA CARRIÓN, M. (2014): “La región en la pantalla. Cinema i identitat regional valenciana en la primera meitat del segle XX”, Cercles. Revista d’Història Cultural, 17/2014, pp. 101-119.
- (2015): La región en la pantalla. El cinema i la identitat dels valencians, Afers, Catarroja
- HERNÁNDEZ I MARTÍ, G. M. (1995): “Valencianismo fallero, franquismo y transición en Valencia”, dins TUSELL GÓMEZ, J. (dir.) i SOTO CARMONA, A. (dir.): Historia de la transición y consolidación democrática en España (1975-1986) , Vol. 2, ISBN 84-362-3316-6, pp. 567-578.
- (1996): Falles i franquisme a València, Afers, Catarroja.
- PANEA, L. (2005): “Les Falles i la Guerra Civil. La utilització d’una mateixa tècnica discursiva en dues falles del 1937 d’ideologies radicalment oposades”, Revista d’Estudis Fallers, núm. 10, pp. 51-70.
- PATRAIX, LL. (2013): “Les Falles de València i la seua mutació des d’una manifestació de cultura popular, crítica i satírica a la festa de masses actual, banal, buida i domesticada pel poder” [en línia].
- <http://blocs.mesvilaweb.cat/Lluis_Patraix/?p=241955> [Consulta: 5-11-2017].
- (2014): “El món a l’inrevés: falleres a València amb el puny en alt cantant la internacional a la portada de l’ABC... fa 77 anys” [en línia].
- <http://blocs.mesvilaweb.cat/Lluis_Patraix/?p=260847> [Consulta: 30-10-2017].
- PÉREZ PUCHE, F. – LLADRÓ, V. (1978): Fallas en su tinta (1939-1975), Prometeo, València.
- PERIS LLORCA, J. (2014): “Populismo y literatura popular. La función de las fallas de Valencia en la extensión del blaverismo”, Pasajes. Revista de pensamiento contemporáneo, núm. 46, pp. 42-61.
- PIQUERAS INFANTE, A. (1996): La identidad valenciana. La difícil construcción de una identidad colectiva, Escuela Libre, Madrid
- RAMÍREZ ALEDÓN, G. (1987): “El monument a les llibertats valencianes. Notes sobre el nacionalisme valencià a Xàtiva durant la II República”, Papers de la Costera, número 5, Associació d’Amics de la Costera, Xàtiva, pp. 121-150.
- ROCA RICART, R. (2007): “Noves perspectives de la Renaixença valenciana”, Anuari Verdaguer, núm. 15, pp. 411-433.
- SANCHIS AMBRÓS, M. (2007): “Les últimes falles de la República (III), 1936-1939”, Cendra. Suc de Falles, AC Malalts de falles, València, pp. 16-28.
- SANCHIS MARTÍNEZ, J. (1993): “El Centre Valencianista de Xàtiva i les falles (1932-1936)”, Llibre Explicatiu Falla Benlloch – Alexandre VI 1993, AC Falla Benlloch, Xàtiva, pp.51-54.
- SEGARRA I ESTARELLES, J. R. (2006): “El discurs històric en la construcció de la identitat valenciana contemporània: Xàtiva com a mite”, Recerques, 52-53, pp. 187-209.
- SIMBOR, V. (2002): “Josep Bernat i Baldoví i la Renaixença”, dins NICOLÁS, M. (ed.): Bernat i Baldoví i el seu temps, Universitat de València, València, pp. 51-72.
- VILLENA SÁEZ, J. C. (2014): “La construcció identitària valenciana” [en línia]. Clapir, Joves Historiadors i Historiadors Valencians [publicació seriada en línia]. <http://hystoryuv.webcindario.com/identitat-nacional-valenciana.pdf> ISSN 1989-5909 [Consulta: 30-10-2017].